

OFFICIAL PRESS RELEASE

19 Fepueli 2019

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 18 'o Fepueli 2019, ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, 'o fakafou mai 'i hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi ha tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tauhi pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale, 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tu'uma'u pē 'a e tu'unga 'o e hihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) 'i he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, na'e toe tupu mālohi 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika' 'i he lolotonga 'o e māhina Tisema 2018 'i hono fakahoa ki he māhina kuo maliu atu'. Na'e 'ova 'i he liunga ua 'a e hiki hake 'a e lahi 'o e toutai ne uta ki muli 'i he māhina Tisema' 'o tupu eni mei he lahi 'a hono fakatau atu 'o e tuna'. Na'e tupu mo e pa'anga hū mai mei hono uta atu ki muli 'o e ngoue' 'a ia ko e konga lahi koe pa'anga ma'u mai mei hono hū atu 'o e ngoue hina'. 'Oku kei hokohoko atu pe 'a e longomou'i e ngaahi ngāue langa' 'i Tisema, 'o tokoni eni ki he tupu 'a e sekitoa fakatupu koloa' (secondary sector), pea poupu ki ai 'a e kake 'i he lahi 'o e ngaahi nō ki he tafa'aki langa fakapisinisi' pea mo e ngaahi nō fale taautaha'. Na'e hiki hake mo e talafi pa'anga mai mei hotau kainga 'i muli' (remittances) hili ia 'a 'ene holo 'i he māhina kuo'osi'. 'E kaunga lelei eni ki he ngaahi ngāue fefakatau'aki koloa', 'a ia 'oku hā mahino mai 'i he toe lahi ange 'a e pa'anga 'oku tōnaki mei he totongi tukuhau 'oku hilifaki 'i he koloa'. Ko e lahi 'o e ngaahi koniteina na'e lesisita' na'e holo, tautautefito ki he ngaahi koniteina taumu'a fakatautaha', koe'uhi' ko e holo 'a e lahi e ngaahi vaka uta koloa ne tū'uta mai ki Tonga' ni. Kaekehe, ko e tu'unga ma'olunga na'e 'i ai 'a e ngaahi koniteina na'e lesisita 'i he ngaahi māhina kimu'a', 'oku ne fakamahino mai na'e 'osi mateuteu pē 'a e ngaahi pisinisi' ki he fefakatau'aki 'e fakahoko 'i Tisema'. Na'e kau foki mo e pa'anga hū mai mei he fefolau'aki' 'i he hiki', 'o fenāpasi ia mo e tu'unga ma'olunga taha kuo a'u ki ai 'a e tokolahi 'o e kakai na'e tū'uta vakapuna mai ki Tonga' ni 'i he ta'u' ni. 'Oku angamaheni pē foki ki he māhina Tisema' 'e tokolahi taha ai 'a e kau folau mai mei tu'apule'anga' koe'uhi ko e ngaahi teu kātōanga'.

'Oku kei 'i he tu'unga lelei pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'o makatu'unga mei' he kei lahi fe'unga pē 'a 'enau pa'anga ngāue' pea 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'a 'enau tupu' (profitability). Na'e hiki hake 'a e peseti 'o e ngaahi nō 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio) mei he peseti 'e 74.9 'i Nōvema ki he peseti 'e 75.1, tupu pea mei he lahi ange 'o e ngaahi nō na'e tuku atu 'i Tisema'. Neongo 'oku kei ma'ulalo pē 'eni 'i he tu'unga kuo tu'utu'uni' 'e he Pangikē Pule' ke a'usia 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale, 'a ia ko e peseti 'e 80, kā 'oku mahino mai 'oku 'i ai 'a e fakalalakala kimu'a 'a e tu'unga ko eni' 'i he ta'u', 'aki 'enau nō atu ki tu'a 'a e hulu 'i he'enau pa'anga ngāue. Na'e hiki hake foki mo e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i Tisema tupu mei' he hiki 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō (weighted average lending rate).

Ko e pa'anga hū mai ne tōnaki mei he ngaahi pangikē fakakomēsiale', tupu pea mei he lahi ange 'a e pa'anga ne talafi mai mei he ngaahi kainga 'i muli' pehē ki he ngaahi pa'anga tokoni ki he pule'anga', na'a ne hiki hake 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) ki he tu'unga lekooti ma'olunga kuo a'u ki ai, 'a ia ko e \$478.5 miliona, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 7.6 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'.

Na'e hokohoko atu ai pē 'a e holo 'a e totongi koloa fakalūkufua' 'i Tisema, 'aki 'a e peseti 'e 0.9 makatu'unga mei he ma'ulalo ange 'a e totongi 'o e koloa fakalotofonua' pea mo e koloa hū mai'. 'Ikai ke ngata ai', ka na'e toe holo foki mo e tu'unga hihiki 'o e totongi koloa fakata'u' ki he peseti 'e 4.8, hili ia 'a 'ene a'u ki he tu'unga ma'olunga taha he ta'u' 'i Nōvema 'a ia ko e peseti 'e 6.5, pea peseti 'e 6.1 'i Tisema 2017. Ko e talu eni 'a e nofo pē'a e hihiki 'o e totongi koloa' 'i 'olunga he peseti 'e 5, pea mei Siulai 2018.

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e kei tupu pē 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u', kā 'e malava uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliuaki 'i he tu'unga 'o e 'ea'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki 'e hokohoko atu ai pē 'a e holo 'o e hikihiki 'i he totongi koloa'. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua te nau kei 'i he 'a e tu'unga fakafiemālie pē.

Makatu'unga pea mei he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'o fakataumu'a ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, 'aki hono faka'ai'ai e ngaahi pangikē ke toe fakalahi 'a e ngaahi nō 'oku tuku atu ki he kakai', ke pou pou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. Pea 'e kei hokohoko atu ai pē 'a e tokanga 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalalaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to